

ÜÇ FRANSIZ SEYYAHIN GÖZÜNDEN İMPARATORLUĞUN BAŞKENTİ İSTANBUL VE ONUN SAKİNLERİ

Abdulmannan M. Altıntaş

İstanbul'un fethinin ardından Avrupalı devletlere karşı üstünlüğünü iyiden iyiye kabul ettiren Türklere karşı Avrupalıların merakı artmıştı. XI. asrın sonlarında Anadolu'ya yerleşen, haçlı seferlerinde onları karşılayan ilk Müslüman unsur olan ve topraklarını sürekli Batı yönünde genişleten Türklere olan nefret ve korku hislerinin yanı sıra merak ve hayranlık duyguları da yükselmekteydi.¹ Zamanla Osmanlılarla olan ticari ilişkilerin gelişmesi ve Osmanlı şehirlerinde kurulan elçilikler Avrupalı milletlerin Osmanlı coğrafyasını ziyaret etmelerini kolaylaştırmış ve çok sayıda seyyahın bu toprakları ziyaret etmesinin önünü açmıştır. Sadece seyyahlar değil, çeşitli sebeplerle Osmanlı şehirlerinde bulunan tüccarlar, din adamları ve hatta esirler, bu topraklarda geçirdikleri günlerde edindikleri izlenimleri daha sonra yazılı hale getirerek onların günümüze kadar aktarılmasına vesile olmuşlardır. İstanbul, tarihi, coğrafi güzelliği ve kültürel çeşitliliğiyle özellikle uzun bir seyahate çıkan seyyahların mutlaka uğramak istedikleri bir durak olmuştur. Bu çalışmada 1573-1700 tarihleri arasında İstanbul'a uğrayan üç Fransız seyyah Fresne-Canaye, Jean Thévenot ve Joseph de Tournefort'un gözünden İstanbul ve onun sakinleri incelenecektir.

1573 yılında İstanbul'a seyahat eden Philip du Fresne, çok sayıda tüccar ve hukukçu yetiştirmiş Parisli bir ailenin çocuğudur. Babası yüksek mahkemede çalışan varlıklı bir avukattı. O Fresne'nin hukuk eğitimi almasını istiyordu. Ancak Fresne Dubrovnik'e gitti ve burada dönemin faal diplomatlarından İstanbul büyükelçisi François de Nallies'in maiyetine girdi. De Nallies daha önce Londra ve Venedik'te elçilik görevin-

¹ Giovanni Ricci, Türk Saplantısı: Yeniçağ Avrupa'sında Korku, Nefret ve Sevgi, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, 10.

de bulunmuş, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupalı devletlerin görüşmelerinde aracılık yapmış ünlü bir diplomatı. Geleceğin diplomatı Fresne için de Nallies iyi bir fırsattı ve onunla birlikte İstanbul'a gitmeye karar verdi. Seyahatnamesi bu ziyaret sırasında yaptığı gözlemlerden oluşmaktadır.² Daha sonra 1655'de uzun bir seyahate çıkan ve incelediğimiz seyyahlar içinde sadece seyahat etmek amacıyla yola çıkan tek seyyah olan Jean Thévenot incelenmiştir. O Malta ile başladığı yolculuğuna adalar, İstanbul, Mısır ve Tunus şeklinde devam etmiş; seyahatnamesinde gezdiği bölgelerin tarih ve coğrafyasının yanı sıra oralarda yaşayan halklara dair de önemli bilgiler vermiştir. Stefanos Yerasimos'un ifadeleriyle "Thévenot kendi devrinin 'ortalama seyyah' imgesine en uygun kişidir beklisi de." O, tüccar Tavernier gibi gezdiği yerlerdeki bir malın kalitesi ya da dünyanın çeşitli yerlerindeki pazarlık etme usulleri üzerine uzun bilgilere yer vermez seyahatnamesinde. Veya gezdiği yerlere ve oraların insanına tepeden bakan Tournefort gibi allame-i cihan da kesilmez.³ Son olarak XVIII. Yüzyılın hemen başında çıktığı uzun seyahatinde İstanbul'a uğrayarak bize kıymetli bilgiler veren Tournefort seyahatnamesi incelenecektir. Tournefort Fransız krallık bahçelerinin bitki bilimcisi-dur. Bu seyahate çıkmasının asıl sebebi de bitki toplamaktır.

Fresne-Canaye Seyahatnamesi

Seyahatine Venedik'ten başlayan Fresne 14 Ekim 1572'de Dubrovnik'e giden bir gemiyle limandan ayrılmıştır. Dört-beş gün sürmesi umulan yolculuk hava şartlarının elverişsizliği sebebiyle on yedi günde tamamlanabilmiştir. Bu şehirde yaklaşık iki buçuk ay kalan seyyah şehrin tarihine ve orada yaşayan insanlara dair kısa bir parçayı seyahatnamesine eklemiştir. Dubrovnik'te büyükelçinin maiyetine giren Fresne 14 Ocak 1573'te onunla birlikte İstanbul'a seyahat etme imkanı bulmuştur. Bu çalışmada bahsedilen diğer iki seyyahın aksine Fresne'nin içinde bulunduğu grup, kış mevsimi sebebiyle olsa gerek, İstanbul'a kara yoluyla gitmeyi tercih etmiştir. Kışın en şiddetli olduğu günlerde Balkanlar üzerinden İstanbul'a giden seyyah, seyahatnamesine bakılırsa durumundan pek de şikayetçi görünmez. Bu yolculuk süresince uğradıkları şehirlerde ve kasabalarda, Fresne'nin ilk defa gördüğü kervansaraylarda konaklamışlardır. "Kervansaray, kervanların, başka bir deyişle seyyahların sarayı ya da konutu demektir. Aslında Türkiye'de otelcilik yapan kimse yoktur; varlıklılar ve büyük devlet adamları, acıma duygusu ve insancıl duyguların etkisiyle, her dinden insanların gelip geçebileceği kamuya açık yerler yaptırmışlar."⁴ Yolculukları boyunca uğradıkları yerler hakkında kısa bilgiler veren Fresne, kırk altı gün sonra İstanbul'a ulaşmıştır.

² Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, çeviri Teoman Tunçdoğan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, 11.

³ Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009, 11.

⁴ Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, 37.

Elçi Pera’da ikamet ettiği için ilk durakları orası oluyor. Fresne uzun yolculuğun yorgunluğunu dünyanın en güzel manzaralarından biri olan İstanbul’u izleyerek attığını söylüyor. Pera ve Galata ile İstanbul’u gezmeye başlıyor. Bu gezi sırasında bir drogman ve rahatsız edilme ihtimaline karşı bir yeniçeri onlara eşlik ediyor. Pera’nın eski adı ‘incirler’ anlamına gelen Sykai idi. Pera ona oldukça büyük, gösterişli ve Avrupa tarzında yapılmış gibi görünmekteydi. Türkler gibi giyinen, çok varlıklı Latin ve Rum tüccarlar burada ikamet eder. Kentin bu bölümünde su kıtlığı yaşandığından, su İstanbul’dan getirilir ve parayla satılır, ama ucuzdur.⁵ İstanbul ise uzaktan bakıldığında barındırdığı çok sayıda bahçe ve servilik sebebiyle bir şehirden çok bir orman içine serpilmiş çoban kulübelerine benziyor. Dikkat çeken ilk yapılar yüksek minareli ve kubbeli camiler ile hamamlardır. Seyyaha göre en güzel yapılar büyük ve küçük be-destendir.

Fresne-Canaye büyükelçi maiyetinde İstanbul’u ziyaret ettiği için Osmanlı sarayın içini ve imparatoru görmeyi umuyordu. Bu beklenti 9 Mart’ta gerçekleşmiştir. Elçilik heyeti saraya gidebilmek için baştan aşağı Türk kıyafetleri giymişti. Heyet saraydan gelen çavuşlar eşliğinde Pera’dan ayrılmıştı. Saraya gelen heyet ikinci kapının önünde yasak olması sebebiyle atlarından inmiştir. “Kapıcıların koruduğu, duvara asılmış kılıçların, hançerlerin ve saldırmaların bulunduğu bir kapıya gelince atlarımızdan indik ve dizginleri hizmetkarların eline teslim ederek aynı sarayın ikinci avlusuna girdik. Sağ yanda, kapının çok yakınında yeniçeri ağası ve onun yanında sarayın bazı ileri gelenleri oturuyordu. Büyükelçi onları başıyla selamladı; onlar da ayağa kalkarak saygıyla eğildiler. Bir süre sonra, avlunun duvarı boyunca dümdüz ve silahsız olarak sıralanmış yeniçeriler, solaklar ve diğer silahlı askerler de aynı şeyi yaptılar; bunca sarığın hep birlikte eğildiğini görünce, hafif bir meltem esintisiyle eğilen olgunlaşmış başakların bulunduğu geniş bir tarlayı görüyormuşum izlenimi uyandı.”⁶ Sarayda onlara verilen ziyafetin ardından padişahın huzuruna çıkma vakti gelmişti. Önce büyük elçinin ve ardından onun maiyetindeki herkesin imparatorun eteğini öpmesine izin verildi. Sıra Fresne’ye geldiğinde: “üç defa Fransız usulü reverans yapmak fırsatı bularak nazik biçimde padişahın yanına götürüldüm... İmparatorun yanına yaklaşıncı, beni onun yanına götürenler yere diz çöktüler; ben de alçak gönüllülükle aynı şeyi yaptım ve giysisinin eteğinin kenarını öptüm. Yanımdakiler, birden beni kollarımdan kaldırdılar ve Treviso istakozları gibi geri geri yürüyerek yerime döndüm.”⁷

Fresne bir süre daha İstanbul’da kalma fırsatı bulduğu için halkın arasına karışıp onları yakından tanımıştır. Mesela Türklerin çiçekleri çok sevdiklerini, hep ellerinde veya başörtülerinde kutsal bir şey gibi taşıdıklarını belirtiyor. Bahçelerde her çeşitten o kadar çok çiçek vardır ki, her renkten bir demet oluşturmak için elinizi uzatmanız

⁵ Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, 60.

⁶ Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, 53.

⁷ Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, 55.

yeterlidir. Öte yandan Türkler heykelden nefret eder; heykeller ne kadar güzel olursa olsun onları kamuya açık alanlarda görmek istemezler.⁸ Seyyah Türk kadınlarının sokakta dolaşırken yüzlerini kapamalarından ve onlarla arkadaşlık kuramamaktan şikayetçidir. Rum kadınlar ise güzel kıyafetler giyerler. Ancak onlar da Türk kadınları gibi yabancılardan uzak durmaktadırlar.

Jean Thévenot Seyahatnamesi

Daha önce de ifade edildiği üzere Thévenot bu çalışma kapsamında incelenilen seyyahlar arasındaki en yetkin isimdi. Seyahate olan ilgisinin kaynağı olarak yaşadığı dönemin özelliklerini gösterir: “Seyahat isteği insanlara her zaman çok doğal gelmişse de, kanımca bu tutku onları hiçbir zaman günümüzdeki kadar güçlü bir şekilde hüküm altına almamıştır.”⁹ Seyahat etme tutkusu yaşayan bir toplumun üyesi olan Thévenot, seyahat konusunda tecrübeliydi. Daha önce İngiltere, Hollanda, Almanya ve İtalya’ya seyahat etmişti. O artık Avrupa’dan alabileceği her şeyi aldığına inanıyor ve bununla yetinmemek ve farklı lezzetleri tatmak istiyordu. Yeni bir seyahat için arayışa geçen seyyah, tanıma fırsatını bulduğu bir Fransız soylusu sayesinde ilgisini Levant’a çevirdi. Bu soylu bilgisiyle alimler arasında saygınlık kazanmış biriydi. Ondan eğitim almak, bir seyahate çıkmadan önce gidilecek yerle ilgili okumalar yapmanın, oranın tarihini, coğrafyasını öğrenmenin, orada yaşayan halkların yaşayış şeklini, geleneklerini bilmenin bir seyahatin olmazsa olmazı olduğuna inanan Thévenot için kaçırılmayacak bir fırsattı. Mösyö d’Herbelot¹⁰ yardımıyla Levant konusunda yeterince bilgi topladığına inanan seyyah seyahate ikna oldu ve 31 Mayıs 1655 Pazartesi günü seyahate çıktı.

Thévenot Roma’dan başladığı deniz yolculuğunda Ege adalarında molalar vererek 22 Kasım’da Çanakkale’ye ulaşmıştır. Kural gereği dost ve düşman bütün gemiler, kaçak mal ve köle taraması için Anadolu yakasındaki hisarın önünde üç gün beklemek zorundaydı. Çanakkale Boğazı’nın her iki yanına yapılan hisarlar boğazın güvenliğini ve kontrolünü sağlamak ve Thévenot’a göre bu hisarlar iki yüz mil ötedeki İstanbul’un anahtarı konumunda bulunmaktaydı. Çanakkale’den sonra Gelibolu’ya uğrayan seyyah nihayet 3 Aralık’ta Sarayburnu’ndan İstanbul’a girmiştir. Bu yazı çerçevesinde faydalanılan diğer seyyahların aksine Thévenot bir elçinin maiyetinde ya da bir devlet görevlisi olarak seyahat etmemektedir. Bu sebeple hiçbir Fransız onu karşılamak için limanda beklememiştir. Ancak o karaya çıktıktan sonra ilk iş olarak kralın sefiri Mösyö de la Haye’i ziyaret etmiştir. Ardından Pera’da iki denizin birleştiği yeri gören, bahçeli, şirin ve hem de ucuz bir ev kiralamıştır.

⁸ Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi*, 70.

⁹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 32.

¹⁰ Seyyah Thévenot’un bahsettiği soylu. Bartélémy d’Herbelot (1625-1695), şarkiyatçı, doğu dilleri konusunda kralın tercüman sekreteri. Bibliothèque Orientale’in yazarı. Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 34.

İstanbul'da Thévenot'un dikkatini çeken ilk şey onun konumudur. Bu kenti gören herkes onun dünya üzerinde olabilecek en iyi konuma sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Şehir sanki tüm yeryüzünü yönetmek amacıyla yaratılmıştı. Yine konumu sayesinde sahip olduğu suyu kente ulaşımı o kadar rahatlatmaktadır ki faydalı ve güzel olup da İstanbul'a getirilemeyecek hiçbir mal yoktur. Tanrı, insan eli değmeden dünyanın en güzel ve en kullanışlı limanını (Haliç) bu şehir için yaratmıştır. Şehir hala surlarla çevrilidir. Surlar yeniden tahkim edilse çok güçlü bir savunma hattı oluşturulabilir. Ancak Türkler buna hiç ihtiyaç duymamıştır, zira bu ana dek kimse bu şehre saldırmayı göze alamamıştır.¹¹

Thévenot seyahatnamesini diğerlerinden ayıran en önemli özellik, onun her seyahatnamede bulunabilecek, bir şehrin tarih ve coğrafyasına dair bilgileri kısa geçerek insan unsuruna geniş yer ayırmasıdır. Zaten seyyah da Türkleri anlatmaya başladığı ilk cümlelerde bunu belirtmektedir: *"İstanbul'un dolaşıp gördüğüm yerlerinden, bu konuda zaten birçok kişi uzun uzun yazıp çizdiği için, kısaca söz ettim; şimdi dikkat edip öğrenebildiklerimden hareketle Türklerin boyu posu, gücü kuvveti, kıyafetleri, örf ve adetleri, iş yapma etme biçimleri hakkında bir şeyler söyleyeceğim. Türkler genellikle güzel endamlıdır, gövdeleri mütenasiptir; öteki Avrupa ülkelerinde sık rastlanan kusurlar onlarda pek görülmez: hiç kambur yoktur, topal sayısı azdır ve Türk gibi kuvvetli deyişi asla boşuna söylenmemiştir; çünkü çoğu kuvvetli ve sağlam yapılıdır."*¹²

Türklerin kıyafetleri vücudun kusurlarını iyi gizler ve endamlarını güzel gösterir. Bacak uzunluğunda bez çorap giyerler. Ayakkabılarının topuğuna yarım daire biçiminde küçük bir demir çakarlar; buna "pabuç" derler. Başlarına taktıkları kırmızı kadife takkeyi beyaz ve kırmızı bir sarıkla sararlar. Sadece peygamber soyundan gelen ve şerif diye anılan insanlar yeşil sarık takabilirler. Sarıklarının altındaki saçlarını kazıtlar ve Frenklerin saç uzatmalarını, şeytan uzun saç a yuva yapar diyerek tuhaf karşılarlar. Sakal ve bıyık uzatmayı severler; sarayda ise sadece padişah ve bostancıbaşı sakal bırakabilir. Türkler arasında sakallı adam çok itibarlıdır; sakal tutulup öpülebilir; ancak bir erkeğin sakalını çekmek büyük bir hakarettir; yemin edecekleri zaman sakaları üzerine yemin ederler. Selamlaşırken takkelerini çıkarmazlar, zira bu hakaret sayılır; sadece ellerini karınlarına koyup hafifçe eğilir ve 'selamün aleyküm' derler. Onlar arasında sol taraf saygıdeğerdir; kılıç sol tarafta asılır; öyle ki bir kişi yanındaki insana saygı duyduğunu ifade etmek için onu sol yanına alır. Hristiyanlarda sağ yan şerefliği kabul edildiği için bir Türk ile Hristiyan rahatça yan yana yürüyebilir.¹³

Türkler görkemli ziyafetler vermezler ve bir Türkün servetini ziyafet sofralarında tükettiği hiç یشitilmez. İyi bir aşçı bu memlekette pek para kazanamaz, çünkü herkes yemek pişirmeyi bilir. En çok tükettikleri gıda pilavdır. Pilavı tavuk, koyun ya da sığır

¹¹ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 47.

¹² Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 63.

¹³ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 64.

etiyle birlikte pişirirler ve et bulamadıklarında tereyağı kullanırlar. Yemeği sofraya adını verdikleri örtü etrafında bağdaş kurarak yerler. Yemeği birer ayak uzunluğundaki tahta kaşıkla yerler; ancak kaşık bulamazlarsa bu sorun değildir; elleriyle yerler. Yemekten önce yıkmadıkları ellerini yemekten sonra yıkarlar. Yemek esnasında pek içecek içmezler; ancak yemeğin ardından bol miktarda su içerler. Dinleri yasaklamasına rağmen şarap içenleri de vardır. Şaraba su katmazlar ve katan Hristiyanlarla alay ederler. Arpa ve darıdan yapılan boza adını verdikleri bir içecekleri daha vardır. Bozanın tadı biraya benzer ve fiyatı çok ucuz olduğu için onu daha çok basit halk tabakasından insanlar içerler. En çok içtikleri içecek günün her saatinde içtikleri kahvedir. Kahveyi cezve adı verilen kapta pişirirler. Onu sıcakken ama yavaş yavaş içmek gerekir. Kahvenin sarhoşluğun başa doğru yayılmasını ve uyumayı engellediğini düşünürler. Uyku vaktinin gelmesinden önce oynadıkları bazı oyunlar vardır. Hiçbir zaman barbut, iskambil veya herhangi bir kumar oynamazlar. Satranç, dama ve marelle gibi oyunlar oynarlar. Zengin ya da fakir olsunlar, asla para veya herhangi bir şey için oynamazlar. Bu sebeple oyun oynarken aralarında kavga çıkmaz. Tıpkı yemek konusunda olduğu gibi yatak konusunda da fazla zahmet çekmezler. Uyku vakti geldiğinde yerlere döşek sererler ve onun üzerinde yatarlar. Efendiler ise genellikle divan üzerine hazırlanan yataklarda yatarlar.¹⁴

Türkler bedenlerini zinde ve temiz tutmak için sık sık hamama giderler. Şehirlerde çok sayıda hamam bulunurken, köylerde dahi en az bir hamam vardır. Hamamlar genellikle birbirine benzer mimariyle inşa edilmiştir. Thévenot Tophane’de gittiği bir hamamı ve hamamın nasıl kullanıldığını detaylarıyla anlatıyor. Hamamın girişinde çıkarıp bir peştamala sardığınız giysileriniz için kaygılanmanıza gerek yoktur; çünkü hamamlar sanki kutsal bir mekanmış gibi özgürlük ve emniyet yerleridir. Burada hiçbir edepsizlik yaşanmamalıdır; eğer yaşanırsa hamamcı zararınızı karşılamak zorundadır. Normal bir hamamın ücreti iki akçedir ve bir o kadarını da size hizmet edenlere bahşış olarak verirsiniz. Türklerin en fakirleri dahi haftada en az bir kez hamama gider.¹⁵ Türkler uzun bir hayat yaşarlar ve pek hasta olmazlar, Fransızlarda görülen taş düşürme ve benzeri pek çok tehlikeli hastalığı onlar hiç bilmezler. Seyyaha göre bunun sebebi hamama çok sık gitmeleri ve yeme içme konusunda aşırıya kaçmamalarıdır. Hastalandıklarında ise genellikle Frenk ve Yahudi hekimlere giderler. Daha önce de söylendiği üzere pek hasta olmadıklarından buradaki hekimlerin pek servet yapma şansı yoktur. Ayrıca bu memlekette hekimlik yapmak ciddi bir sorumluluk gerektirmekte; şayet tedavi edilen hasta hayatını kaybederse bunun sorumlusu hekim olur ve tazminat ödemek zorunda kalabilir.¹⁶

¹⁴ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 71.

¹⁵ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 67.

¹⁶ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 76.

30 Ağustos 1656'da Bursa'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılacak olan Thévenot, İstanbul bahsinin sonunda Türklerin mizacını kısaca özetlemekte. Hristiyan dünyada Türkler barbar ve imansız insanlar olarak bilinseler de onları tanıyıp onlarla iletişim kurmuş olanlar farklı düşünmektedirler; çünkü Türkler iyi insanlardır ve iyi bir empati yeteneğine sahiptirler. Dinlerine son derece bağlı ve hayırseverdirler; onlarda tefecilik büyük günahdır ve buna az rastlanır. Hükümdarlarına büyük saygı gösterirler ve ona itaat da kusur etmezler. Biri öldüğünde avaz avaz bağırdıklarından bu haber çok çabuk yayılır. Bu memlekette cenaze evine ziyaret teselli amacıyla değil, ağlamak için yapılır. Ağlamayı beceremeyenler veya bu zahmete katlanmak istemeyenler bu işi para karşılığında yapan 'ağlayıcı kadınlar' tutarlar. Kötü yanlarına gelince, çok çalışlıdırlar, kendilerini en üstün millet olarak görürler ve dünyada kendilerinden daha yiğit insan olmadığına inanırlar; sanki dünya onlar için yaratılmıştır; bu sebeple de onlarla din-dış olmayanları hor görürler. Eğitime pek önem vermez ve ilimle uğraşmazlar; sadece okuma-yazma öğrenmekle yetinirler.¹⁷

Tournefort Seyahatnamesi

Geleceğin diplomatı Fresne ile başlayıp, seyyah Thévenot ile devam edilen İstanbul tasviri bilim adamı Tournefort'un seyahatiyle sona erecektir. Bu seyahate bitki toplamak amacıyla çıkan seyyah resmi olarak görevlendirilmiştir. Bunu eserinin girişinde şu şekilde açıklamaktadır: "Akademilerin denetimden sorumlu ve bilimleri geliştirecek her şeye dikkatli, Dışişleri Bakanı, Monsenyör Kont de Pontchartrain, 1699 yılı sonuna doğru, sadece doğa tarihi ile antik ve modern coğrafya hakkında değil, ticarete, dine ve oralarda yaşayan farklı halkların törelerine ilişkin konularda da gözlem yapma yeteneğine sahip kişilerin yabancı ülkelere gönderilmesini Majesteleri'ne önerdi."¹⁸ Zaten erken modern dönemde pek çok seyyahın elyazması ve endemik bitki toplama amacıyla doğu ülkelerine seyahate çıktığı bilinen bir gerçektir.¹⁹ Seyyah gezisine ayrıntılı bir Ege adaları turuyla başlar; öyle ki ziyaret ettiği otuz beş adayla neredeyse tüm adalara uğramıştır. Seyahatine İstanbul, Anadolu şehirleri ve Arap coğrafyasıyla devam etmek istese de çeşitli sebeplerden ötürü seyahatin Arap coğrafyası kısmını iptal etmiştir. Seyahati esnasında edindiği izlenim ve bilgileri mektuplar halinde Fransa'ya göndermiştir. Bu mektuplardan yirmi biri seyahatnameyi oluşturmaktadır. Seyahatname iki kitaptan oluşmakta: ilk kitap Ege adalarını, ikinci kitap ise Türkiye, Gürcistan ve Ermenistan'a ayrılmıştır. İkinci kitabın ilk beş bölümü İstanbul'a ayrılmıştır. Tournefort kendinden yaklaşık kırk beş yıl önce İstanbul'u ziyaret eden Thévenot'u bilmektedir ve yer yer onun seyahatnamesine atıfta bulunmaktadır.

¹⁷ Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, 111.

¹⁸ Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, 44.

¹⁹ Sonja Brentjes, *Travellers from Europe in the Ottoman and Safavid Empires, 16th-17th Centuries*, Burlington: Ashgate Publishing, 2010, vxi.

15 Mart 1701 tarihinde İstanbul'a gitmek üzere Midilli'den ayrılan seyyah, Çanak-kale Boğazı ve Gelibolu'ya uğradıktan sonra İstanbul önlerine ulaşır. Ona göre boğazın Marmara'yla birleştiği nokta dünyanın en güzel manzarasıdır. Thévenot ve Spon gibi isimler, bilinenin aksine İstanbul'un Paris'ten küçük olduğunu iddia etse de Tournefort onların görüşünün doğru olmadığını iddia etmektedir. Dış mahalleleriyle birlikte İstanbul Avrupa'nın en büyük kentidir ve konumuyla dünyanın en avantajlı ve güzel noktasıdır. Üsküdar'ı ise İstanbul'un dış mahallesi olarak kabul etmez; o ayrı bir oluşumdur.²⁰ Gemiden bakıldığında Avrupa'nın bu en büyük kenti çok hoş görünür insanın gözüne; ancak karaya çıktığınızda Türk mimarisinin kusurları ve özensizlikleri belirginleşir. Birbirine çok yakın inşa edilmiş ahşap ve kerpiç evler yangına davetiye çıkarmaktadır. Zaten seyyaha göre yangın, veba ve leventlerle birlikte İstanbul için üç beladan biridir. Türklerin vebaya karşı önlem almaması ve salgın zamanında hastalıkla mücadele etmeyip kaderlerine razı olmaları onu şaşırtır. Sefer zamanı dışında İstanbul sokaklarında başıboş dolaşan leventler asayişin bozulmasına neden olmaktaydılar.

Seyahatnamesinin önemli bir kısmını İstanbul'u tasvire ayıran Tournefort ara ara İstanbul halkına özellikle de Türklere dair düşüncelerini belirtmekte. Ona göre Türkler Haliç'i ve Akdeniz'deki birçok önemli limanı elinde bulundurmalarına rağmen bunun kıymetini bilmemektedirler. İsteseler bütün doğu ticaretini kontrol edebilirler; ancak tehlikeli denizlerde ticaretle uğraşmaktansa dünya tüccarlarının ayaklarına gelmesini tercih ederler. Türklerin mimari anlayışını da beğenmez. İmparatorluğun sarayı yeterince görkemli ve gösterişli değildir; hatta çok beğendiği selatin camilerin dahi Ayasofya'nın birer kopyası olduğunu iddia eder. Ayrıca dinleri resim çizmeyi yasakladığı için resim zevkleri yoktur ve asla olmayacaktır. At ve ok kullanımı konusunda çok iyidirler. Atları çok hızlı ve esnek; koşan bir atın üzerinden ok atmak onlar için çok zor değildir. Türkler çiçek yetiştirme konusunda çok iyidirler. Avrupa'da karanfil dışında doğudan gelmeyen bir tek güzel çiçek yoktur. Türklerin hamam konusundaki titizliği Tournefort'un da dikkatinden kaçmamıştır. Onlar temizliklerine çok bağlıdır ve hayatlarının büyük bir bölümünü yıkanarak geçirirler. Hatta karısına haftada iki defa hamam parası vermeyi kabul etmeyen bir erkek boşanma tehlikesiyle karşı karşıyadır.²¹

Türk kadınlar tamamen kapalı oldukları için onların endamı hakkında bilgi sahibi olamayan seyyah bu konuda Fransız kadınlardan yardım alır. Onların anlattıklarına göre Türk kadını güzel ve düzgün yapılıdır ve hemen hepsi kara gözlüdür. Fakat Türkler arasında şişman kadınlar da beğenildiğinden ince endamlı olmanın pek de bir ayrıcalığı yoktur. Onlar kendilerini Fransız kadınlar gibi yapay olarak güzelleştirmeye çalışmazlar. Ayrıca kilo alma kaygısı olmadan düzenli beslendiklerinden Fransız kadınlar gibi eciş bücüş raşit çocuklar da doğurmazlar.²² Türklerin hayırseverliği bitki-

²⁰ Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi (II. Kitap)*, 11.

²¹ Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi (II. Kitap)*, 67.

²² Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi (II. Kitap)*, 71.

ler ve hayvanlar için de geçerlidir. Köşe başlarında köpeklere atılmak üzere et satılır; yaralı köpeklerin yaraları tedavi edilir. Hatta seyyah, kedi ve köpekleri beslemek için kurulmuş vakıfların bulunduğuna inanmakta zorlandığını itiraf etmektedir. Ancak köpek onlar için sokakta güzeldir; evde beslemek için uygun değildir. Buna karşın kedileri, temizliklerinden olsa gerek, çok sever ve sempatik bulurlar. Kuşlara bakılacak olursa, kumrular ve leylekler onlar için kutsaldır. Hiç sıkılmadan karılarını evlerine kaparlar ama kafesteki bir kuşu özgür bırakmayı büyük bir hayır olarak görürler. Tournefort Türklerin dini konusunda biraz temkinlidir. Ona göre Müslümanlık batıl dinler arasında en tehlikelisidir, çünkü insanın duygularını okşamakta ve birçok noktada Hristiyanlıkla çatışmaktadır. Ancak onların peygamberinin putperestliğe karşı mücadelesine hayranlık duymaktadır.²³

Sonuç Yerine

İstanbul, şüphesiz doğu seyahatine çıkan Avrupalı seyyahların uğramak istediği en önemli şehirdi. Bu yazı kapsamında incelenen seyahatnameler farklı zümrelerden gelen seyyahların seyahatnamelerinden seçilmiştir. Seyyahlar genellikle ilgi alanlarını merkeze alarak İstanbul'u tasvir etmeye çalışmıştır. Bir hukuk öğrencisi ve gelecekte diplomat olacak olan Fresne Canaye İstanbul'u elçilik maiyetinde gezmiştir. Bu avantajı kullanarak elçiyle beraber imparatorluğun sarayına girmiş ve hatta sultanın huzuruna çıkmıştır. Sade bir seyyah olan Thévenot, İstanbul'a dair birçok seyahatnamede bulunabilecek tarih ve coğrafya bilgilerini kısa geçerek insan unsurunu ele almıştır. Halkın arasına karışır ve Türk insanının yaşam tarzını, kültürünü öğrenmeye çalışır. Bir bitki bilimci olan Tournefort ise seyahatnamesinde tarihi ve coğrafi unsurlara daha çok yer verir. Halkı yakından tanıyamamıştır ama onları sık sık küçümser. Hatta içine girmediyi belirttiği saray hakkında bile eleştirilerde bulunmaktan geri durmamıştır.

²³ Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi (II. Kitap)*, 59.